

1945 ANAYASASI ve TÜRK HUKUK DİLİNE KATKISI

Yar. Doç. Dr. Yücel KARLIKLI*

1. GİRİŞ

Kimi zaman, anayasa değişikliklerinin yarattığı fark o denli derin olabilir ki, ortaya çıkan metin, yeni anayasa anlamına gelen bir adla anılır¹. 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda 1945 yılında yapılan değişiklik sonucunda ortaya çıkan metin de 1945 Anayasası olarak adlandırılmayı hak etmektedir. Çünkü, söz konusu değişiklik, anayasa değişikliği kavramının² sınırlarını zorlayan bir anlam taşımaktadır: Değiştirilen anayasanın özü değil, sözü, yani dilidir³.

10 Ocak 1945 tarihinde T.B.M.M.'de kabul edilen 4695 sayılı yasayla, 1924 Anayasası'nın dili, **anlama bağlı kalınarak** değiştirildi⁴. İzmir mebusu Şükrü Saracoğlu ve 222 arkadaşının değişiklik teklifinin gerekçesinde, "Teşkilatı Esasiye Kanunundaki yabancı sözlerin Türkçe karşılıklarıyla değiştirilmesi, dil devrimimizin hukuk ve idare alanında da gerçekleşip kökleşmesine yardım edeceği düşüncesiyle hazırlanan tasarı"da, "eski Teşkilatı Esasiye Kanunu hükümlerinin esasında hiç bir değişiklik yapılmamış, manaya tamtamına bağlı kalınmıştır"⁵ denmekteydi.

Teklifle ilgili olarak yazılan Teşkilatı Esasiye Encümeni mazbatasından, gündeme gelen dil değişikliği talebinin yeni bir girişim olmadığı, 1942 yılı başlarında iki ayrı heyetin bu yönde tasarılar hazırlayarak Millet Meclisi üyeleri, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay başkanlarına, İstanbul ve Ankara Hukuk Fakültesi profesörleriyle dil alanında çalışan uzmanlara dağıtılarak

*) İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi.

1) 11876 tarihli Kanunu Esasi'de İttihat ve Terakki yönetimi sırasında yapılan değişikliklerin 1909 Anayasası olarak adlandırılması yaygın bir tutumdur. Bkz. 'Constitution of 1908-1909' İl Han Özyay. 'Turkey: A Republic with Double Constitution' Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul. XXXII/ No.48. 1998. s.101-109.

2) Anayasa değişiklikleri konusunda bkz. Coşkun SAN. Anayasa Değişiklikleri ve Anayasa Gelişmeleri. Ankara: A.İ.T.İ.A. 1981.

3) Anayasa ve dil ilişkisi için bkz. Yücel Karlılı. "Türk Anayasaları ve Dil" İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 20 (Mart 1999) 56-60.

4) Resmi Gazete .15.1.1945-5905.

5) T.B.M.M. Tutanak Dergisi. C. 15. s.40 vd.

geniş bir soruşturma yapıldığı anlaşılmaktadır. Gündeme gelen öneri, bu hazırlıkların bir ürünüdür⁶.

Teşkilatı Esasiye Encümeni, teklif üzerinde çalışırken bazı esaslı noktalar belirlediğini ifade etmektedir. Buna göre:

1- ‘Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun manasında hiç bir değişiklik olmamış ve 104 ncü madde bu maksadı temin edecek şekilde yazılmıştır.

2- Türkçesi bulunan bütün terimler karşılanmıştır.

3- Kavram açığı bırakılmamak için, tam karşılığı bulunmayan yabancı kelime veya şekillere dokunulmamış ise de, bunların birer kök olarak kalmalarına, tasriflerinin Türkçeleştirilmesine ve aile halinde yabancı kelime grupları kalmamasına mümkün olduğu kadar çalışılmıştır.

4- Türkçeleşen ve halk dilince benimsenen kelime ve kalıplara ilişilmiyerek, Anayasanın herkesce anlaşırılığı korunmuştur.

5- Esas Teşkilat Kanunumuzun ‘Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğuna dair olan birinci maddesinde mana, mefhum ve hatta kelime itibariyle de hiç bir değişiklik yapılmamıştır.

T.B.M.M. genel kurulu, teklifi 10 Ocak 1945 günü görüşerek, encümeden geldiği biçimiyle, hiç bir değişiklik yapmadan oy birliğiyle kabul etti.

Böylece, 24 Aralık 1952 tarih ve 5997 sayılı yasayla eski metne dönülene kadar, söz konusu metin, Türkiye Cumhuriyeti’nin Anayasası olarak yürürlükte kaldı.

2. Anlam Değişiklikleri ve Bazı Saptamalar

Gerek teklif sahiplerinin, gerekse encümen gerekçelerinde altı çizilerek özenle vurgulansa da, değişiklikler yalnızca dille ilgili olmakla kalmamış, anlama ilişkin kimi önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Sondan başlayacak olursak, encümen tarafından değiştirilen 104. madde ilk haliyle ‘1293 tarihli Kanunu Esasi ile mevaddı muaddelesi ve 20 Kanunusani 1337 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu ve müyazzelat ve tadili mülğadır’ biçimindeyken, ‘20 Nisan 1340 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu yerine mana ve kavramda bir değişiklik yapılmaksızın Türkçeleştirilmiş olan bu kanun konulmuştur’ hükmü getirilmiştir.

Tek başına bu değişiklik dahi 1945 metninin sözcüğü sözcüğüne bir çeviri olmadığını açık kanıtıdır.

2. maddede resmi dil yerine, devlet dili terimi yeğlenmiş, 40. maddenin ilk halinde yer alan 'şahsiyeti maneviye' terimi yeni metinde 'yüce varlık' olarak değiştirilmiştir. 81. maddedeki 'selahiyettar müstantik ve mahkeme kararı' yerine konulan 'yetkili sorgu yargıcı veya yetkili mahkeme kararı' denilirken ve yerine veya bağlacının kullanılmış olması önemli bir anlam farklılaşması yaratmaktadır. Benzer bir durum 74. maddede görülmektedir. '... ormanları Devlet tarafından idare etmek' ibaresi, 'ormanları devletleştirmek' olarak değiştirilerek anlam farklılığı yaratılmıştır.

Eskinin terimlerin yerine Türkçe karşılıkları aranırken, kimi zaman batı dillerinden alınan sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir. Muvazenei umumiye maliye yerine bütçe (md.26), siyaset yerine politika (md.46), zümre yerine grup (md. 69) ve iktisat yerine ekonomi (md.89) sözcüklerinin kullanılmış olması bu saptamanın kanıtlarıdır.

Konut sözcüğünün ise, hem mesken (md.71 ve76), hem ikametgah (md.86), karşılığı olarak kullanılmış olması da dikkat çekicidir.

3. Anayasa Sözlüğü

1945 Anayasa metniyle oluşan eski-yeni hukuk terimlerini karşılaştırmalı bir liste olarak madde sırasına göre -ilk kez kullanıldıkları madde göz önüne alınarak- listelemek, küçük bir anayasa sözlüğü elde etmemizi sağlayacaktır.

Madde 2. inkılap = devrim, makarr = başkent

Madde 3. hakimiyet = egemenlik

Madde 5. teşri = yasama, icra = yürütme

Madde 7. reisicumhur = cumhurbaşkanı, icra vekilleri heyeti = bakanlar kurulu

Madde 8. kaza = yargı

Madde 9. müntehap = seçilmiş, mebus = milletvekili

Madde 12. mahçur = kısıtlı

Madde 13. içtima = toplanma

Madde 14. murakabe = denetleme

Madde 17. rey = oy, cürüm = suç, isticvap = sorgu, maznun = sanık, muhakeme = yargılama, tevkif olunmak = tutulmak, meclis heyeti umumiyesi = kamutay, cürmü meşhut = suçüstü, müruru zaman = zamanaşımı.

Madde 18. Tahsisat = ödenek

Madde 20. nizamnamei dahili = içtüzük

Madde 22. istizah = gensoru, tahkikat = soruşturma

Madde 25. adedi mürettep = tam sayı, ekseriyeti mutlaka = salt çokluk, fevkalade = olağanüstü

Madde 26. kanun vazı = kanun koymak, tadil = değişiklik, tefsir etmek = yorumlamak, fesih ve ilga = kaldırmak, mukavele = sözleşme, muahede = andlaşma, sulh akdetmek = barış yapmak, muvazenei umumiyei maliye = bütçe, hesabı kati = kesinhesap, tasdik etmek = onamak, inhisar = tekel, mali = akçalı, idam = ölüm cezası.

Madde 27. irtikap = yiyicilik, ekseriyeti ara = oy çokluğu

Madde 30. zabıta = kolluk.

Madde 35. esbabı mucibe = gerekçe

Madde 40. erkanı harbiyei umumiye riyaseti = genelkurmay başkanlığı.

Madde 41. mesuliyet = sorum, hususatı şahsiye = özlük işleri, masuniyet = dokunulmazlık,.

Madde 42. itham edilmek = sanıklanmak.

Madde 43. tahsisat = ödenek

Madde 44. başvekil = başbakan, vekil = bakan.

Madde 50. divanı ali = yüce divan.

Madde 51. layiha = tasarı, mukavele = sözleşme, şartname = şartlaşma, şurayı devlet = danıştay

Madde 52. nizamname = tüzük, mamulünbih olmak = yürürlüğe girmek.

Madde 54. hakim = yargıç, müstakil = bağımsız.

Madde 58. muhakemat = yargılama.

Madde 59. meşru = yasalı.

Madde 61. Temyiz mahkemesi = yargıtay, başmüddeiumumi = başsavcı.

Madde 62. heyeti umumiye = genelkurul, reyi hafi = gizli oy.

Madde 64. müddeiumumi = savcı.

Madde 70. şahsi masuniyet = kişi dokunulmazlığı, akit = bağit, sayüla-
mel = çalışma, cemiyet = dernek, şirket = ortaklık.

Madde 72. derdest = yakalama

Madde 73. müsadere = zoralm.

Madde 74. istimval ve istimlak = kamulaştırma, fevkalade hal = olağ-
üstü hal.

Madde 75. içtihat = inan, muaheze = kınanma, asayiş = güvenlik.

Madde 77. matbuat = basın.

Madde 78. idarei örfiye = sıkıyönetim, takyit = kısıt.

Madde 80. nezaret = gözetim, murakabe = denetim, tedrisat = öğretim.

Madde 81. müstantik = sorgu yargıcı.

Madde 82. amme = kamu.

Madde 84. mugayir = aykırı, hakiki şahıs = gerçek kişi, hükmi şahıs =
tüzelkişi, aşar = ondalık, teklif = yükleme.

Madde 85. tarhedilmek = salınmak, vilayet = il, idarei hususiye = özel
idare.

Madde 86. isyan = ayaklanma, fiili = eylemli, tasdik = onama, ikametgah
= konut, müraselat = gönderişme, mıntaka = bölge.

Madde 87. iptidai tahsil = ilk öğretim, mektep = okul.

Madde 88. sinni rüşt = ergenlik yaşı.

Madde 89. kaza = ilçe, nahiye = bucak.

Madde 90. tevsii mezuniyet = yetki genişliği, tefrikı vezaif = görev ay-
rımı.

Madde 92. ehliyet = yeterlik, istihkak = hakediş.

Madde 101. divanı muhasebat = sayıştay.

4. Değerlendirme ve Sonuç

1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda 1945 yılında yapılan deği-
şiklik, siyasi çevrelerde olduğu kadar anayasa hukukçuları tarafından da
farklı biçimlerde değerlendirilmiştir.

Örneğin, Başgil "Bu tadil ile 1924 (Teşkilatı Esasiye Kanunu) nun bütün

kelime ve tabirleri baştan aşağı (öz türkçe) adı verilen bir lisana çevrilmiştir. Gerçi bu çevirmede manada değişiklik yapılmadığı ileri sürülmüş ise de değişen kelimelerle birlikte gayet tabii olarak az çok ruh ve mana da değişmiştir”⁷ derken, Başgil’e atıfta bulunan Armağan da bu değişikliği “mahzurlu” bulmaktadır⁸.

Soysal’a göre “ Anayasa pekala, içindeki hukuk kurallarının sözüyle değil, özüyle uygulanması gereken bir tarih belgesi olarak, eski dildeki biçimiyle saklı tutulabilir ve buna karşılık, kullanılan anayasa terimleri, uygulama sırasında yenileştirilebilirdi” çünkü, “derin tartışmalara yol açabilecek bazı anlam kaymaları yapılmış, bazı terimler eksik ya da değişik biçimde türkçeleştirilmiştir”⁹.

Tanör’e göre ise. “1945 metninin dili halkın daha kolay anlayabileceği türden olduğundan daha demokratiktir”¹⁰.

Değerlendirmeler ne yönde olursa olsun, 1945 metniyle getirilen yeni terimlerin Türk hukuk dilini etkilediği açıktır. 1961 ve 1982 anayasakoyucularının tavrı, söz konusu etkilemenin derinliğini belirlemiştir. Bu bağlamda gerekçe, tasarı, danıştay, sayıştay, savcı gibi çok sayıda terim tümüyle benimsenirken, bunların eski karşılıkları günümüzde, özellikle genç kuşaklar tarafından neredeyse hiç bilinmemektedir.

Bazı terimler, hukuk dilinde hem eski hem de yeni biçimleriyle kullanılmaktadır. Tahsisat-ödenek, zabıta kolluk, idam-ölüm cezası bunlara örnektir.

Az sayıdaki bazı terim ise yalnızca 1945 metninde kullanılmış, daha sonra kullanımda kabul görmeyerek unutulmaya terkedilmiştir. Kamutay, sorum, sanıklanmak bu gruptaki terimlere örnek olarak gösterilebilir.

Vurgulanması gereken son nokta ise 1945 metniyle gelen hukuk dilinin sadeleştirilmesi sürecinin yalnızca Türkiye ile sınırlı kalmadığıdır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası’nın dilinin 1945’de başlayan süreci izlediği, hatta daha da ileri bir düzeye ulaştığı teslim edilmelidir. Bu saptamanın kanıtı, 1961 ve 1982 anayasalarında yer almayan “yasa” ve “yargıç” sözcüklerinin birer anayasal terim olarak kullanılmakla, anayasa-kanun ve hakim-savcı terimleri arasındaki eskiyle yeni arasındaki dil sorununu ortadan kaldırmış olmasıdır.

7) Ali Fuat Başgil. **Esas Teşkilat Hukuku**. 1. Cilt. İstanbul: Baha Matb. , 1960. S.124.

8) Servet Armağan. **Türk Esas Teşkilat Hukuku**. I. Kitap. İstanbul: Fakülteler Matb.,1979. S.31.

9) Mümtaz Soysal. **100 Soruda Anayasanın Anlamı**. 5. Bs. İstanbul: Gerçek Yay.,1979. S.48-49.

10) Bülent Tanör. **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**. 2. Bs. İstanbul: Der Yay., 1995. S.268.